



KOSZTOLÁNYI DEZSŐ

NYOMDAFESTÉK

Mi van veled? Éjfélkor hirtelen elszakadtál egy társaságtól, mely szeretett és marasztalt. Aztán rohantál egyedül a mellékutcákba és sikátorokba, abba a szennyes őserdőbe, ahol vékony férfiak csúsznak, mint a kígyók, és nők állanak, vörös selyemruhában, kövér és ronda kajdácsok. Sokáig csavarogtál a névtelen utcák labirintján, míg végre megállapodtál a nyomdaépület előtt. Nem is tudtad, hogy ide akarsz érkezni. A lábad tudta, de az agyad nem. Az nem merte bevallani, hogy még egyszer - utoljára - meg akarom nézni a versemet, melyet most szednek, és holnap reggel kell megjelennie. Csak álljunk meg, egész őszintén, lábam és szívem. Mondjuk ki, hogy nekünk mégis ez a legfontosabb.

A nyomda csak valamikor hajnal felé készül el. Addig talán járkáljunk itt, csöndesen és egyszerűen. Három rövid órácska. Elmenni már nincs erőm. Ide vagyok szögezve, a versem mellé. Ez az éjszaka pedig a tizenkilenc éves éjszakáimhoz hasonlít. Akkor mindig hideglelős szájjal strázsáltam a kézirateimat, és most, mikor megtapintom az ütőerem a halántékomon, a hidegen izzó kezem, azt veszem észre, hogy lázam van, a régi gyermekbetegségbe estem, recidiváltam. Ki értené ezt meg? Magam is megijedek tőle. Ha a legjobb barátommal találkoznék, aki minden titkom ismeri, elfordítanám az arcom, vagy szemérmesen-zavartan, a tetten-értség rémületével hazudnám, hogy csak várok valakit, csak sétálok, csak azon tétovázom, hogy melyik kávéházba menjek. Meggyónni - önmagamnak is - nehéz, hogy a nyomdafesték részegséget okoz, nekem, aki régóta írok. De a vallomás megtisztít. Becsületesnek érzem magam, hogy ily szókimondó vagyok, és nem játszom az olcsó játékot, mint akik penészes diplomáciával azt állítják, hogy az írásnál fontosabb egy szivar, de rögtön epesárba esnek, és hasgörcsöt kapnak, mihelyt valaki véletlenül tovább lapozza írásaikat. Ők csak takarnak egy sebezhető pontot. Mindenesetre gyávaság és kényelem. Mert kényelmes felelőtlenül élni - ezt mondani: csak műkedvelő vagyok, bankár, sportsman, nőhódító -, nem állani teljes lélekkel a felelősséget azért, amit művelünk. Aki bátor, az feltakarja a mellét. Ide lőjete, barátaim.

Vajon természetes-e, hogy megszokjuk a nyomdafestéket, lehet-e, szabad-e ezt megszokni? Igaz, nekem is vannak közönyös pillanataim. A légtornász is ásíthat a hintán. Gyakran fásultan vacsorázom barátaimmal, bár tudom, hogy mindnyájunktól - tőlem is - szednek egy-egy kéziratot, másnapra, a város különböző nyomdáiban. Természetesnek találjuk az üzemet. Ma azonban - a világosan látás éjszakáján - érzem, hogy nem ez a természetes. Van-e az írásnál természetellenesebb, és van-e nagyobb kockázat? Van-e keményebb viadal? Van-e igazabb ördögösség? Ami pedig minket, írókat illet, az a természetes, hogy az utolsó pillanatig itt kukoricázzunk a nyomda előtt, és várjuk a sorsunkat. Különbön olyanok vagyunk, mint az apa, aki míg az asszonya vajúdik, valahol távol pezsgőzik egy orfeumi ringyóval, és nem gondol a gyermekére.

Járok le s fel a nyomda előtt, és mondogatom a versemet. Minden versemet kívülről tudom. Hangosan beszélek, az égre meresztve a szemem vagy az aszfaltra tekintve, mereven. Egy éjszakai járókelő megfordul utánam, csóválja a fejét, valami szájalmas részegnek gondol. Józan vagyok? Alig hiszem. Morzsolom és őrlöm fogaim közt a szót, keményen, mintha vasat harapnék. Hosszú-hosszú napok alatt születtek ezek a sorok (olyan napokon, melyek nem hasonlítottak a többiekhez), ismerem minden pont, gondolatjel és vessző helyét, de most hirtelenül úgy látszik, hogy közel, nagyon közel van a holnapi reggel, mikor majd megmutatják arcukat a világnak. Minél többet mondogatom, annál inkább elfog a rémület, hogy az egésznek semmi, de semmi értelme sincs. Horror vacui! Félelmek félelme: az úrtól, a semmitől. Nem hogy ezt és azt nem értik majd, itt és ott, de hogy a szók makrancosan megbokrosodtak, megváltoznak, mint faszorok nagy földrengések alkalmával, és a többi embereknek, akik most oly idegeneknek rémlenek, egyáltalán nem jelentik azt, amit nekem jelentettek. Lehet, hogy azt olvassák: bánat, és azt értik: cwppwxwy. Én pedig erre az ingó talajra építettem mindenemet.

Vége annak, amit írtam, semmi kapcsolata sincs a hétköznapi élettel. Nem levél, miben közlök valamit, nem sürgöny, amely határozott és hasznos dologra teszi figyelmessé embertársaimat, nem értekezés, mely mindnyájunk közös ügyéért száll síkra, s megmagyarázza, mi a földi

zarándoklás értelme. Önmagáért van. Ha nem értik meg - minden sorát és célzását -, akkor még a jó szándék is fenét ér, akkor el vagyok veszve. Biz'isten halálos torna ez. Hiszen az én versem nem az életem egy rongy hangulatát viszi magán, de az egész életemet, ez az életem veleje, és jaj nekem, ha elvágódom. Alapjában pedig az úrbe beszélek, a semmibe, amiből teremteni akarok valamit, a fekete tölcsérbe. Ebben a percben ájulatos merészségnek érzem a vállalkozásom, és félni kezdek attól is, aki mindezt meg merte kockáztatni. Úgy rémlik, hogy az éjszaka sötét hangversenytermében egy nagyon magas dobogóra álltam, ezer és ezer fényszóró szegződik az arcomra, a szájamra, a szememre, testem tűhegyes villanysugarak szurkálják. Menekülni szeretnék innen. Ne nézzetek rám. Segítsetek, segítsetek.

Legjobb volna most, úgy, ahogy vagyok, berontani a nyomdába, és a botommal vadul hadonászva szétverni a szedés között, hogy álljon meg minden, és a versem sohase jelenjen meg. Parázs kis botrány lenne. Reggel aztán elbujdosnék. Kevéssel beérem. Valahogy csak megélnék, kenyéren és vízen. Sokszor gondolkozom azon, hogy teljesen tönkremegyek. Egy kis hivatalocskában szigorú, magas, tekintélyes hivatalfő jármában ülök majd reggelenként, keskeny és kényelmetlen íróasztalnál, a vakablak előtt. Karomon buggyos, fekete karvédővel köhintek, mosolygok, s szívom sorvadó díjnoktüdőmbe a gubacstinta meg a porzó savanyú illatát. Künn egy verkli szól. Délben kifőzésben eszem, melyet étkezde-nek hívok. Néha eljárók az esküvőkre és a temetésekre. Nyirkos, sötét szobámba pedig két egérfogót teszek, a sarokba, az egerek ellen. Esetleg azonban ez se sikerül. Mi történik akkor? Tudom, hogy van még néhány jóakaróm. Azok legrosszabb esetben szereznének nekem szemétsöprő-állást. Szürke ruhát, szürke sapkát viselnék, pléhszámmal, és söpörném a körutat, kezemben a seprűvel meg azzal a lapos, négyszögletű személtapláttal, mely mindig titokzatos, ingerlő, vonzó volt a szememben. Hohó, barátom, ne áltasd magadat. Nincs ám semmi protekció. Ilyen állást nem mindenki szerezhet. Főképp körúti szemétsöprő nem lehet akárki. Talán a kültelkeken - hiszen megteszünk mindent, ami tőlünk telik -, de ez se bizonyos. Akkor koldulni mennék. Ez leginkább megfelel egyéniségemnek. Megijednék a nyomorúságomtól, másokat is ijesztgetnék vele, mint a régi koldusok, akik tetves hajukra, fekélyes arcukra mélyen ráhúzták a csuklyát. Lám, ettől kissé megnyugodtam. Úgy látszik, mégis legjobb rémítgetni magam. Ilyenkor idegességem hamar eléri a maximális fokot, megsemmisíti önmagát, s lassan visszafelé rookan. Az ember nem eshet mélyebben a földnél. Nagyszerű, hogy az ember is van olyan értékes, mint a rothadt körte. Köszönöm ezt neked, Istenem. Csak a földre esik, nem tovább, nem iszonyúbb örvénybe, csak meghal, más baj nem érheti. Legfőlebb meghalok. És aztán? Ez a gondolat végtelen-végtelen megnyugtató.

Az az aggodalom azonban, amit előbb éreztem, kétségbeejtőbb volt a halálnál és a megsemmisülésnél, az a felelősség és kötelesség gondolata volt. Mindegy, fütyülök a sötétben, mint a szepegő suszterinas. Még semmi sincs veszve. Egyszerre forróság önt el. Ízről ízre látom a nyomdát. A szedő patakozó homlokkal, ing nélkül, zongorázik a gépen. Szőrös melle a vörhenyes bolyhokkal élénken ragyog a villanyfényben. Micsoda forróbb: a híg ólom vagy az izzadsága? Drága testvérem, add át az ólomsorokat a kedves, piros arcú tördelőnek, aki majd nyájasan fogadja, mert tudja, hogy az enyéim, kikeféli, összeilleszti, megint szétvagdalja, és különös ólomleplenyt, groteszk mákoskalácsot formál belőlük. Kemény kalács kell reggel a világ gyomrába. Ön szeret engem, tördelő úr, áldja meg az Isten, látja, nekünk jobban össze kellene tartani. Csak vigyázzon rá. Kösse körül még egyszer, feszesen, a cukorspárgával, hogy szét ne essen, amit megrögzítettem akkor, mikor még nehezebb volt, mikor még pára és sejtelem volt,

pólyázza be a kisdedit - tördelő úr, gondolat bábája! - az én ólomgyermekem, nehogy baja történjen. Fogja a kezébe, gyengéden. Mert a fiam az ólomból is felsír.

Most már tudom, mitől riadoztam úgy előbb. Ha más tenne ilyen számvetést, az sem érezné magát kitűnően. Kihez is van tulajdonképpen közöm? Én senkinek érdekeit nem védem, akik - érte cserében - szerethetnének és magukénak vallhatnának. Nem írok a bognárok érdekében, a kefekötők érdekében, a színházi hangászok érdekében, az ügyvédbojtárok érdekében, a falusiak érdekében, a városiak érdekében, a kisbirtokosok érdekében, a nagybirtokosok érdekében, a zsidók érdekében vagy a keresztények érdekében. Mi tűrés-tagadás, ezen az éjszakán fáj, hogy egészen egyedül állok a pesti aszfalton. Ne köntörfalazzunk: egyedül állok a földgolyón. Az őseim még tudtak valakihez tartozni. Néha találkozom a rokonaimmal, akiket mind magázok, s hosszan bámulom őket. Ha ülnek előttem sárga nyersselyem ruhában, csontos kezükön cérnakesztyűvel, és beszélnek az édes, egyedülvaló magyar nyelven, sokszor az az érzésem, hogy nem értem a szavuk, és fel kell nyúlnom a könyvtáramba a Magyar Nyelv Nagyszótára-ért, hogy lefordítsam a magam nyelvére, amit mondtak. Nekik ez a nyelv nem az, ami nekem. Ők csak használták: kértek rajta bort, kenyeret, áldást. De én nem használom: hanem engem használ. Írni is csak kettő írt közülük, nagyon régen. Az egyik, Kosztolányi György, latinul írt, Georgius Polycarpus néven, elegáns verseket és jó prózát, Mátyás király diplomatája volt, de nem ezen a földön élt, a vatikáni könyvtárban dolgozott, és Rómában halt meg, 1489-ben, a másik pedig prédikátor 1820 körül, aki öt kötet szentbeszédet adott ki, ékes magyar nyelven, valami vérszegény és gyomorbajos szenvedő, Kosztolányi László, keményebb rendtartása szerzetbeli, Idvezítőnk Provintziájából való szegény szerzetes. Különben a többi katona, ez a hétéves háborúban, az erős Komárom védője, 1849-ben az utolsó magyar rebellis vagy amerikai emigráns, földönfutó, mint a nagyapám volt, báró Kemény Farkas szárnysegéde a magyar szabadságharcban, aki angolul tanított engem, kisgyerek koromban. Az ő alázatossá halkult vérük él bennem.

Kié azonban a vérem most, és kié a tintám? Nekem úgy rémlik, hogy a szegényeké. Nem azé a nyájé, melyet így neveznek, és becsületes, jószándékú politikusok óhajtanak kezelni, sok buzgalommal, kevés eredménnyel, de minden szegényé, külön-külön. Legtöbb közösségem van talán a vicinénkel, aki estente felenged a liften, csecsemője a karján, kifizeti a kezén, s az arca olyan sárga, mint az éretlen birsalma. Naponta figyelem, hogy a társadalompolitikánk és a természettudomány törvényei szerint mily rendületlenül halad előre kétoldali tüdőcsúcshurutja, s tudom azt, amit ő szegény nem tud. Rokonom az úri szegénység, mely nem panaszkodik. Az egyetemi hallgató, aki órákat ad, a diákvendéglők közönsége (szabad kenyérrel), a mozizongorás, az utcai kutyaárus, a vidéki gőzfürdők tyúkszemvágója, a körúti cipőpucoló, a kölcsönkönyvtárak szolgálja, aki naponta annyi emeletet mászik meg, hogy azon a fáradságon már a mennyországba juthatott volna, a kalauzné, aki zavartan-boldogan csipdeli a jegyeket, az öregedő lány, minden csúnya lány, aztán a szemüveges, kövér póttartalékos, az idegen, aki neveltető hibával beszél egy nyelvet, s elpirul, hogy a lelke tartalma milyen gyatra formát ölt a föld ostobasága folytán, és rokonom az a kezdő író is, aki kéziratot hoz egy szerkesztőségbe, jobbra-balra hajlong, anélkül, hogy észrevennék, s nem mer megszólítani senkit.

Azon gondolkodom, mi nekik a szeretetem - milyen haszontalan és ócska dolog -, s hányan lehetnek, akik igazán szeretnek engem. Nem a vérem vagy értékjelzésem szerint, vagy aszerint hogy jót vagy rosszat cselekedtem velük, de a belső arcomért. Az egyik kezem ujjain

olvashatom össze őket? Vagy mind a két kezem ujjain? Ettől a boldogságtól őrlődve járok az utcán. Hadd olvassam össze őket, ezen a két kezemen, az imádkozó két kezemen, mellyel most fohászkodom hozzájuk, az ismeretlenekhez, az olvasókhöz, akik szeretnek, és imádkozom értük meg magamért. Ne ítéljete el. Nem a hiúság epilepsziája ez, nem terjeszkedési vágy és szereplési viszketeg. Csak fájdalom és alázat, olyan, mint az, hogy még mindig itt vagyok a nyomda előtt, alamizsnaváró koldus a templom küszöbén.

Mert a költő, a művész csak alázatos lehet. Mit is lehet harcolni a művészetért? Egy állásért lehet harcolni, nagyobb tiszteletdíjért, elismertetésért, de a művészetért soha. Olyan meddő és nevetséges ez a harc, mint a férfi beszéde, akit ellök magától a nő, azzal, hogy kopasz és nincs foga, és erre a férfi szóval-érvel be akarja bizonyítani, hogy nem kopasz és van foga. Nem lehet harcolni - egy nyikkal, egy pisszel sem - a saját művészetünkért. Vagy tetszünk, vagy nem tetszünk. Legfeljebb alázatosak lehetünk, hogy dolgozhassunk. Én is szeretnék még alázatosabb és jobb lenni, mint vagyok, hogy szeressenek, megnyerni minden ember szeretetét jóssággal, túréssal, segíttel, s azonfelül alattomos módon is, hízélgéssel, hazugsággal és ajándékkal a butákat és a gonoszokat. Milyen kalandos, őrült haditerv.

Már a hajnal is megérkezett. Szép jó reggelt kívánok önnek, nagysád. Zöld szoknyás hajnal, korán kelő, a nyugalom beteg leánya, alvajáró, aki égő gyertyával járkálsz az éj palotájában, kócos aranyhajnal, aki új nyugtalanságot hozol a világ tébolydájába, köszöntelek. Feldobom neked a szívem. Kapd el és dobd vissza. Nyugtass meg, hajnal, és helyeseld, amit az éjszakának dadogtam. Terólad tudok egy verset, amit még az öreganyám mondogatott. Így szól:

Csontkürttel kürtölnek, arany deszkák hasadnak,
földi férgek mozognak.

Tudjátok, mi ez? A csontkürt az a kakas csőre, az arany deszkákat fönn az égi asztalos fűrészezi, a földi férgek pedig mi vagyunk. Nincs ennél szebb vers, testvéreim. Ez a székegy pantheizmus, a nép pantheizmusa, recept minden korú és körű költőnek, aki az igazat keresi. Innen már nem is a költő beszél, de maga a világ. Mért is papolnak folyton mély gondolat-ról. A gondolat csak világos és hasznos lehet, még akkor is, ha lángész termeli, a gondolat arra szolgál, hogy a városöntözés, az iskolák, a vegyészet ügyét előre vigye. Csak érzés lehet mély, olyan, mint ez a vers, ahol már semmi élet sincs, semmi benyomás, csak eredmény. Vajon sikerült-e ilyen sorokat írnom, egész életemben, ötöt... hármat... egyet...? Ne firtassuk, de tanuljuk meg a vers tanulságát, hogy szépnek kell lenni, és hogy ehhez erő és bátorság is kell. Legyünk pillék mély tengerek felett. Hadd írják aztán rólunk: könnyű... és szép... Hadd írják fanyalogva, kétségbeesett ajkbiggyesztéssel a csúnyák és angolkórosak: könnyű... és szép...

Mindennek pedig az az oka és az értelme, hogy hajnalig kellett várakoznom a versem elkészültére. Most már bemehetek. Zúg a nyomda. A rotációs gépek kattognak, majd szétdöntik a falat, a háznak migrénje van. Előbb azonban hozd rendbe kissé magad. Megkötni a nyakkendő, kioltani szemedben a rendkívüli és illetlen fényt, letörölni szájadról a zavaros ígéretet. Ne tévovázz már, te nyavalyás. Fel a fejet, bátran. Pálinkás jó reggelt kívánok. Tettesd, hogy nem túlságosan érdekel az egész. Úgy sompolyogj be, kissé fáradtan, mintha éjjeli kalandról jönnél, szervezetlen agymunkás vagy szív munkás, lump újságíró.

Csikorgasd az állkapcádat, és próbálj ásítani.

Nyugat, 1915. augusztus 1.

